

SALONIMA OBITELJI ULLRICH U SPOMEN

ŽARKA VUJIĆ

Poučena Bachovim glazbenim stvaralaštvom, koje je nastajalo isključivo na zahtjev i za potrebe drugih, nikad nisam zazirala od naručenih tema. Tako sam objeručke prihvatile prijedlog urednice "Života umjetnosti" da obradim temu - Ullrichov salon kao zagrebački kulturni fenomen u kojem je odrastao gospodin Antun Ullrich; na tog arhitekta u prošlom nas je broju podsjetila Vesna Mikić. Kako to obično biva, već je i površno istraživanje pokazalo koliko je naše neznanje, ali i koji su problemi naše povijesti umjetnosti. Privatni izložbeni i prodajni saloni obitelji Ullrich odigrali su u razdoblju od 1909. do 1947. godine veliku i neospornu ulogu - i u formiranju općega gradanskog umjetničkog ukusa u Zagrebu i u promociji niza priznatih hrvatskih umjetnika, a ipak nisu bili ni spomenuti u malom broju pregleda hrvatske umjetnosti¹, ni u monografskim prikazima opusa pojedinih opusa pojedinih umjetnika koji su uz njih bili vezani, ni, nažalost, u studijama koje su opisivale pojedina likovna zbivanja ili grupe. Pogledamo li, primjerice, članak Božidara Gagre o "Proljetnom salonu"², iniciranom i postavljenom upravo u prostoru tate Ullricha 1916. godine, naći ćemo tek trag obiteljskom imenu u bilješci. O samom prostoru i kulturnoj djelatnosti vlasnika, koja je značila život umjetnosti u Zagrebu u najširem smislu toga pojma, nije napisana ni riječca. Ta kako sam mogla i pomisliti da bi opisima izloženih umjetničkih djela i analizi stilskih gibanja u međuratnoj hrvatskoj umjetnosti uopće trebalo dodati izložbeni (ali i životni) kontekst! Zbog toga posvećujem Antunu starijem i Edi Ullrichu ovaj nevelik tekst, intimno očekujući mogućnost ostvarenja jedne suvisle i dostoje izložbe o salonima Ullrich, upravo onakve kakvu su Spličani priredili vlasniku svog najpoznatijeg umjetničkog salona Ivanu Galiću³.

Antun Ullrich st. rođen je 1872. godine u današnjem središtu slavonskog turizma, selu Bizovcu, a staklarski obrt izučio je u nedalekim Vinkovcima. Neponosno prije kraja 19. stoljeća nalazimo ga već u glavnom gradu kao posjednika staklane i radionice za ostakljivanje i izradu okvira u Ilici 54. Dakle, prvi je Ullrichov salon bio smješten nešto niže u glavnoj trgovačkoj i poslovnoj arteriji grada, i napokon ga valja i prostorno i mentalno razdvojiti od kuće u kojoj danas funkcioniра Galerija Ulrich. Prema riječima sina Ede⁴, grupa umjetnika oko Crnića, Frangeša i

Csikosa nagovorila je tatu da "rasproda sve" i otvor u svojim prostorima prvi zagrebački umjetnički salon. I premda to nije dokumentirano ni u jednom postojećem popisu, čini se da je izložbena aktivnost započela kolektivnim nastupom zagrebačkih umjetnika već oko Božića 1909. godine. Zanimljivo je, a i logično (10% provizije od prodanih umjetnina!), da će upravo takve božićne prodajne izložbe postati tradicionalnim u salonu tate Ullricha. Iduće godine u lipnju izlažu zajedno mladi Ljubo Babić i kiparica Iva Simonović. Bilješkom o toj izložbi započinju službene knjige gospodina Ullricha koje se danas nalaze u Arhivu za likovne

Antun Ullrich sa suprugom i djecom 1921. (Edo Ullrich je prvi slijeva), foto: R. Mosinger (presnimo: K. Tadić)
Antun Ullrich with wife and children, 1921 (Edo Ullrich, the first from the left), Photo by R. Mosinger (retake by K.

umjetnosti HAZU. Sačuvao ih je (a tko drugi!) prvi ravnatelj Gipsoteka dr. Antun Bauer. Riječ je o dvjema knjigama inventara koji je dosegnuo imozantnu brojku od 14.548 umjetnina, o dvjema bilježnicama u kojima je dokumentiran likovni i izložbeni život Salona do 1936. godine, o knjizi komisija te o najmanoj bilježnici tate Ullricha u kojoj je sa svojom trgovackom pedanterijom zapisao sva dugovanja i isplate hrvatskim umjetnicima. Držati i listati u rukama te stranice, priznajem, bilo je pravo zadovoljstvo, a pažljivije isčitavanje iznijelo je na svjetlo dana mnoštvo dragocjenih podataka. No, uz te nezaobilazne arhivske izvore, moja se znatiželja morala zadovoljiti i isčitavanjem onovremenoga zagrebačkog tiska. Kako

prepostavljam da su članci u "Novostima" i "Savremeniku" iz 1910. godine poznati tek malo kome, upoznat će zainteresirane s dijelom njihova sadržaja. Prije svega, u tekstovima je jasno naznačeno da je trgovina staklenom robom (kasnije će to biti samo umjetnine predane u komisionu i ostalu prodaju) bila u prizemlju, a da su se radovi umjetnika otpočetka izlagali u prostoru prvog kata. Među općinstvom je, razumljivo, postojala i prilična sumnjičavost prema našem prvom salonu. No, odmah su zapažena i družčija kulturna gibanja - prihvatanje takve jedne nove "uređbe" (čitaj: permanentne prodajne izložbe umjetnina): "Imali smo prilike

ocijenio svoje. Uravnoteživi trgovačke, ljudske i umjetničke interese s kulturnim interesima hrvatske metropole, stvorio je od svoje staklane pravu instituciju.

A da je u svemu tome pokazao i smisao za umjetnički izuzetno vrijedno, ponajbolje svjedoči priča u vezi s Miroslavom Kraljevićem. Antun Ullrich organizirao je 1912. godine umjetnikovu prvu i jedinu izložbu u Zagrebu. Pažljivi čitatelj Arhiva Ullrich će otkriti nekoliko zanimljivih detalja vezanih uz nju. Prije svega, upravo je tada u zbirku gospodina Ullricha ušao Kraljevićev autoportret, i tako se

B. Petrović, Silvestrovo kod Ullricha 1910. (presnimio: K. Tadić)/B. Petrović, *The New Year's Eve at the Ullrich's, 1910 (retake by K. Tadić)*

osvjedočiti se, da je interes općinstva za ekspoziciju neočekivano velik i da je broj izloženih umjetnina već prešao u privatni posjed. Preporučamo toplo ovaj pothvat pažnji zagrebačkog građanstva.⁵ Andrija Milčinović u svojem je članku u "Savremeniku" iskoristio prvi nastup iz inozemstva, nastup češkog grafičara F. Šimona, da bi slikovito opisao Ullrichov salon, ali i njegovu potencijalnu publiku: "Za naše prilike posvema je dobar (salon, o.a.). Pitajte tko kod nas kupuje umjetnine. Odvjetnik, bankovni činovnik, inžinir. Pristav, profesor - a to već ne ide. Oni više ne mogu. A oni dalje, oni gore...Oni s malo iznimaka namiruju potrebe u Beču, Monakovu, Mljetcima..."⁶ Poslije tih redaka teško se oprijeti usporedbama s našim vremenom. No, tata Ullrich, čini se, dobro je

počeo oblikovati zaseban (nemali) fundus Kraljevićevih djela u vlasništvu obitelji. Druga je zanimljivost bliska samo poznavateljima života i djela Ise Kršnjavoga. Na toj je izložbi upravo naš "Kunstminister", ali i ljubitelj i vlasnik pasa, kupio Kraljevićevu sliku "Paša". Nesretni je Fric već na početku naredne godine tragično završio, a tata Ullrich odužio mu se još jednom, ovaj put posthumnom izložbom. No, obiteljsko se ime Kraljević sreće u bilježnicama i 1914. godine. Jasno je vidljivo da već tada, dakle neposredno nakon bratove smrti, kockar i hohštapler Karl pl. Kraljević počinje kod Ullricha prodavati njegove radove. Priznajem da više nisam naišla na tako bolne i tragične zabilješke u Ullrichovim bilježnicama.

Za tatu Ullricha vezano je i mnoštvo drugih umjetničkih imena, ali i likovnih pojava kao što je, primjerice, bio već spomenuti revijalni "Proljetni salon". Tek kad je množinom izložaka prerastao Ullrichov prostor, nastavio je živjeti u Umjetničkom paviljonu. Česti gosti Antuna Ullricha bili su slikari M. C. Crnčić, Aleksej Hanzen, zaboravljeno ime hrvatske umjetnosti Viktor Šipek, te grafičari T. Krizman i M. Gjurić. Uvijek se zalagao za mlade, pa ne čudi da su Babić, Krušlin ili Sava Šumanović nastupili pred kulturnom javnošću Zagreba već kao daci Umjetničke škole, a Vladimir Becić svoje je prve samostalne izložbe priređivao isključivo u Ilici 54. Nisu bile zanemarene ni žene umjetnice, pa tako 1918. godine u Salonu izlažu redom Nasta Rojc, Mila Wood i Jelka Struppi. A i gostima iz drugih umjetničkih središta Kraljevine Jugoslavije vrata su tate Ullricha bila uvijek otvorena. Sarajevsku izloženu koloniju sačinjavali su, između ostalih, Jovan Bijelić, Karlo Mijić, Roman Petrović i Gabrijel Jurkić. S ovim potonjim, koji je na izložbi potkraj 1922. godine po prodanosti svojih radova u Salonu ostvario pravi rekord, gospodina Ullricha vezalo je srdaćno priateljstvo. O tome svjedoče i zanimljiva pisma dostupna u Arhivu, a odlomak iz pisma Jurkiću 1926. godine gotovo nuka da bude objavljen: "Nego ja mislim da će valjda kad se malo vireme promieni da dodjem u Sarajevo da se malo po Čaršiji prohodam, pa se nadam da ćemo i malo materijalni biti i skupa trgovačkog posla učiniti..."⁷ Upravo iz tih rečenica možemo shvatiti kakav je bio tata Ullrich. Ljubitelj i poznavatelj umjetnosti, čovjek koji je pomagao brojnim umjetnicima, no, prije svega, umješni trgovac koji je uredno vodio svoje knjige i bilježio sva dugovanja. "Šaljem Vam na račun moga duga sliku "Starinar". Čim ozdravim, doći će da se dogovorim s Vama radi ostatka što Vam još dugujem", pisao mu je 1925. godine Milenko Gjurić.⁸ A takvih izjava i vlastoručno potpisanih potvrda o prodaji umjetnina u ime duga u Arhivu Ullrich ima sva sila. Jednako kao što ima i veselih ljudskih anegdota, poput zahvale gospodi Marti Mučnjak koja je u svojoj vinariji u Kladu ljeti 1923. ugostila čitavo umjetničko društvo na čelu s tatom Ullrichom. Na toj drugoj strani vase kojom ga odmjeravamo valja objektivno spomenuti i znatan broj dobrotvornih izložaba, primjerice onu organiziranu 1914. godine za obitelji nastradalih u ratu ili 1918. godine održanu dražbu u korist konte Iva Vojnovića. A svemu tome valja pridodati i aktivno djelovanje u Društvu za podizanje radiona i domova mlađim umjetnicima. Takav je bio tata Ullrich ili, točnije, takvu sam sliku o njemu sklopila: A sin Edo?

Faksimil članka u "Novostima" 1938. (presinrio: K. Tadić)
Facsimile of the article from "Novosti", 1938 (retake by K. Tadić)

U skladu s tradicionalnim odnosom oca i najstarijeg sina, Edo (rođen 1897. u Zagrebu) nije mogao, a vjerojatno nije ni želio drugo, nego nastaviti očevim stopama. Staklarski obrt izučio je u Sisku, a kao član druge generacije imućne obitelji, obrtnice vještine i opću kulturu usavršavao je u europskim metropolama Beču i Pragu. Zarana je upoznao rad i značenje očeva Salona i očito je odmah preuzeo dio poslova, jer mu M. Krušlin 1921. godine poslije izložbe ostavlja sliku "Oblaci" kao "poklon šefu jr. g. Eduard Ulrichu"⁹. A mladi gospodin odlučuje već 1926. godine otvoriti vlastitu radionicu i salon.

Članci objavljeni te godine u gotovo nepoznatu zagrebačkom časopisu "Hrvatska metropola" (izšla su, doduše, tek dva godišta) napokon su razriješili sve nedoumice oko Salona Ullrich. "U Ilici otvara mladi Eduard Ulrich moderno uredjeni izložbeni salon, koji potpunoma odgovara svojoj svrsi."¹⁰ Napokon je postalo jasno da je tek sin galerist otvorio privatni salon na svima danas poznatoj lokaciji u Ilici 40, i da je upravo taj Ullrich kojega naši povjesničari umjetnosti smatraju zaslužnim za promoviranje suvremene hrvatske umjetnosti između dva svjetska rata. Započeti rad u novom salonu s izložbom šestorice, izložbom mlađih kakvi su nesumnjivo u to vrijeme bili Augustinčić, Tabaković, Postružnik, Grdan, Pečnik i Mujadžić, doista je bilo hrabro. Čini se da je zagrebačka publika pokazala određen otpor ili, možda točnije, oprez prema ondašnjoj modernoj umjetnosti. "Mladi Ullrich u glavnom omogućuje izložbe mlađih slikara, no nehaj naše publike baca i njega u troškove, koje kod materijalno neuspjele izložbe mora da podmiruje sam..."¹¹.

napisao je novinar "Hrvatske metropole" i pritom nam u svom članku dao dokaz o istodobnom postojanju dvaju Salona Ullrich u kratkom vremenskom odsječku. I dok je mladi krenuo s promocijom mlađih, tata je izlagao prokušane rade "starog pornografa" kojem, nažalost (ili nasreću), nije ni navedeno ime. Ta je stvarna i simbolična polarizacija bila uzrok još pesimističnjem zaključku: "...i moglo bi se dogoditi da će izložbe prialjivati samo stari i stariji, kao Krizman, Crnčić i sl..."¹². No, Edu Ullricha, tog profinjenog poznavatelja, skupljača i trgovca umjetninama, nije tako nešto moglo obeshrabititi. Te iste 1926. godine Tabaković i Postružnik gostuju sa svojim "Groteskama". U Edinoj knjizi Arhiva, mnogo urednijoj i s prilожenim deplijanima izložaba, ostalo je zapisano: "Kao i prva prialjiva nije naišla na razumijevanje kod publike i prodano nije ništa."¹³ Na početku iduće godine Ullrich

mladi i Bruno Poljanski dovode u Salon suvremene pariške majstore, pa Zagrepčani mogu vidjeti radove Légera, Chagala, Zadkina, Picassa te Sonje i Roberta Deloneya. Pa kad mu tata poslije 1928. godine prestane biti konkurentom¹⁴, Edo zagrebačkoj javnosti nastavlja prezentirati novo: od prve izložbe "Zemlje" 1929. godine pa do izložbe seljaka slikara Josipa Generalića i Franje Mraza 1936. godine. Zadržavši tatinu izlagачku širinu (slikarstvo, kiparstvo, grafika, fotografije, pa i tisak), Edo ju je, vjerojatno pod utjecajem brata, čak i dopunio. Mislim pritom na Izložbu natječajnih radova za parcelaciju i izgradnju prostora stare bolnice na Jelačićevu trgu, održanu 1930. godine, i na prikaz regulacije Kaptola (Edo Schön i Milovan Kovačević) iz 1935.

Antun Ullrich stariji umro je 1937. godine. Kako je 1939. u Zagrebu otvoren novi veliki Dom likovnih umjetnosti, Salon Ullrich priređuje, prema dragocjenom popisu skupnih izložaba mr. Božene Šurine¹⁵, sve manje zajedničkih izložaba. No, prema usmenim navodima obitelji Ullrich¹⁶, izložbena se aktivnost nastavlja i tijekom drugog svjetskog rata. Nažalost, detaljnije istraživanje ovog razdoblja u životu Salona morat će pričekati, jer Knjige poslovanja od 1936. godine tek treba pronaći. U Arhivu za likovne umjetnosti naime, one nisu pohranjene. Posljednji novinski trag o Salonu jest velik tekst Strahinje Đukića, novinara "Politike"¹⁷. U njemu se navode same činjenice kao i tada omiljeni kurioziteti, osobito "galerija autoportreta svih zagrebačkih poznatijih slikara i vajara".

U poslijeratnom zatiranju privatnog vlasništva Salon je oduzet obitelji¹⁸. Njegova sudska, nažalost, nije bila istovjetna sudske splitskog Salona Galić koji je nastavio živjeti sve do 1961. godine kad je umro njegov vlasnik. Je li razlika doista u tome što je Galić "sa čitavom svojom obitelji sudjelovao u narodnooslobodilačkom pokretu i dao svoj veliki doprinos"¹⁹ i zahvaljujući tome stekao pravo na poslijeratno ponovno otvaranje? Obitelji Ullrich ostao je stoljetni obiteljski obrt, doduše, znatno odmaknut od centra grada (radionica Edinog sina gospodina Ivana Ullricha u Jurkovićevoj ulici) kao i kuća u Mesničkoj ulici br. 25. U današnjem vremenu, vremenu denacionalizacije, ja ovim člankom činim zapravo suprotno. Posvajam (čitaj: nacionaliziram) i predajem čitavoj hrvatskoj javnosti ideju i djelovanje likovnih salona obitelji Ullrich koje ne smijemo zaboraviti. Hoće li to biti dovoljno i za jednu muzeološki i kulturno-umjetnički ozbiljno promišljenu izložbu, tek će se vidjeti. "Svaki umjetnik našao je u papi Ullrichu prijatelja i pomagača"²⁰, rekao je svojedobno sin Edo. Postanimo napokon i mi prijateljima obitelji Ullrich.

Ivana Tomasić - 1939.

SALON ULLRICH ZAGREB

Deplijan za izložbu Irene Tomašić u Salonu Ullrich 1939., foto: K. Tadić/*Information on the Irene Tomašić exhibition in the Ullrich Saloon, 1939, Photo by K. Tadić*

¹Mislim pritom osobito na knjigu dr. Grge Gamulina "Hrvatsko slikarstvo 20. stoljeća", I, gdje autor upravo obrađuje međuratno razdoblje.

²Slikarstvo "Proljetnog salona" 1916-1928. Život Umjetnosti, br. 2, 1966., str. 46-55.

³Ivan Galić i njegov salon. /Katalog izložbe/ Split: Galerija umjetnina, 1961.

⁴Katić, Milan. Kroz Ullrichov salon prošle su generacije umjetnika. Novosti, br. 186, 1938., str. 12.

⁵Ullrichov umjetnički salon. Novosti, br. 34, 1910., str. 2.

⁶Miličinović, Andrija. Salon Ullrich, Savremenik, br. 5, 1910., str. 362.

⁷Arhiv Ullrich. Knjiga komisija, str. 113. Pohranjeno u Arhivu za likovne umjetnosti HAZU, Zagreb.

⁸Arhiv Ullrich. Knjiga komisija, pisamce uloženo u nj.

⁹Arhiv Ullrich. Knjiga Salona do 1926. godine.

¹⁰Novi izložbeni salon. Hrvatska metropola, br. 2, 1926., str. 17.

¹¹Kaurić, Andelko. O Ullrichovu salonu u Zagrebu. Hrvatska metropola, br. 14, 1926., str. 157.

¹²Kaurić, Andelko. Navedeno djelo, str. 157.

¹³Arhiv Ullrich. Knjiga Salona 1926-1936.

¹⁴Te je godine definitivno zatvorio svoju radionicu u IIlici 54 i preselio sav inventar najstarijem sinu.

¹⁵Riječ je o nepubliciranom materijalu, nastalom u okviru rada na projektu "Likovne pojave u Hrvatskoj 1850-1950" i dostupnom u Institutu za povijest umjetnosti.

¹⁶Zahvaljujem im ovom prilikom (osobito gospodri Heli Ullrich) kako na punom razumijevanju i strpljivosti, tako i na posudbi fotografija iz obiteljske ostavštine.

¹⁷Đukić, Strahinja. U zagrebačkom "Ullrichovom salonu" koji se nalazi u privatnim rukama, predstavljeno je do sada publici oko hiljadu najpoznatijih naših slikara. Politika, br. 11401, 1940., str. 12.

¹⁸Jedino što treba priznati jest da je i poslije rata zadržana isključivo likovna i izložbena aura ovog prostora.

¹⁹Ivan Galić i njegov salon, str. 9.

²⁰Katić, Milan. Navedeno djelo, str. 12.

Summary

Žarka Vujić: "Memento To The Ullrich Family Exhibition Halls"

When describing and analysing the art phenomenon in the 20th century in Croatia, only few researchers considered it necessary to formulate the exhibition areas and the entire cultural context from which the art emerged. This text tries to promote another way of thinking. The subject of the Ullrich Art Hall in Zagreb seemed ideally suited for this purpose. The preserved archive materials (inventory books, records of exhibitions), together with a huge number of art works exhibited there in the past, gave rise to the idea of this homage. After all, it became obvious that there used to be two exhibition halls: one owned by the father Antun Ullrich (1909 - 1928), and the other by his son Edo (1926 - 1948). Due to their lively exhibiting activity and promotional and beneficiary attitude, both have played a major role in the Croatian art between the two wars.